

Magyar Liturgikus és Egyházzenei Intézet
Harmat Artúr Központi Kántorképző Tanfolyam

Liturgika
II. év

Az Eukarisztiát ünnepeljük
Jegyzet

Összeállította:
Dr. Verbényi István
és
Füzes Ádám

Budapest, 2002

Rövidítések

RMÁR
zései
ET

Római Miskönyv Általános Rendelke-
Egyházi Törvénykönyv

Bevezető

Az utolsó liturgikus reform az istentiszteleti élet minden területét érintette, de különösképpen a misét, melyen a hívő nép vasárnapról-vasárnapra részt vesz.

„A szentmise ünneplése, mint Krisztusnak és az Isten hierarchikusan rendezett népének a cselekménye, az egész keresztény élet központja mind az egyetemes Egyház, mind a helyi egyház, mind az egyes hívek részére. Csúcspontja Isten művének, amellyel ő Krisztusban a világot megszenteli, és annak a kultusznak, amelyet az emberek mutatnak be az Atyának, Krisztus, az Isten Fia által imádvá”¹.

Ezért az Eukarisztia a keresztény egzisztencia kezdete és vége: a keresztség és a bérmálás után teljessé teszi a beavató szentségek hatását, a szent útravaló által pedig a haldokló reményét erősíti az örök élet felé. Az egyes szentségek is, mint pl. az egyházi rend, a házasság, áldások és szentelmények is szorosan kötődnek az Eukarisztia ünnepléséhez.

1. Az Eukarisztia ünneplése az évszázadok során

1.1. Az Eukarisztiát Krisztus alapította

Jézus Krisztus nyilvános működése során több alkalommal is segített az éhező embereken. A János evangéliumában leírt események bizonyítják a legjobban, hogy Jézus nemcsak testi táplálékra gondolt, hanem **az örök élet kenyerét akarta tanítványainak és a világnak adni.** *„Én vagyok a mennyből alászállott élő kenyér. Aki e kenyérből eszik, örökké él. A kenyér, amelyet adok, a testem a világ életéért”* (Jn 6,51).

Jézus azzal mutatja ki szeretetét, hogy szenvedése, kereszthalála és feltámadása által üdvösséget szerez az emberiségnek. Szeretetének külön is jelét adja, amikor **szenvedése előtti estén** kezébe veszi

¹ RMÁR 1.

a kenyeret, megtöri és e szavakkal adja tanítványainak: „*Vegyétek és egyétek, ez az én testem*”. Hasonlóképpen cselekszik a borral telt kehellyel is, amikor e szavakkal adja tanítványainak: „*Igyatok ebből mindnyájan, mert ez az én vérem, a szövetségé, amelyet sokakért ki-ontok a bűnök bocsánatára*” (a négy elbeszélés megtalálható a mellékleten (3. oldal): 1Kor 11,23-26; Lk 22,14-20; Mk 14,20-25; Mt 26,26-29).

Az alapítások leírásából kitűnik, hogy az I. század közepén már liturgikus ünnep volt. Kétségtelen, hogy párhuzam fedezhető fel Mt és Mk, valamint Lk és 1Kor elbeszélése között. A biblikusok azonban számos kérdésben nem jutottak egységes véleményre. Így kérdéses, hogy melyik a régebbi leírás, illetve, hogy az utolsó vacsora valóban húsvéti vacsora volt-e? Minden esetre rituális keretek között lefolyt vacsora volt. Az utolsó vacsorán Jézus kereszttáldozatát elővételezte, és mint örök emlékezetét Egyházára hagyta².

Annak ellenére, hogy kétféle hagyományt ismerünk, Urunk négy tevékenységét állapíthatjuk meg. Ezek a következők:

1. Jézus **kezébe vette** a kenyeret, majd a borral telt kelyhet,
2. **hálát adott**, vagy áldást mondott,
3. **megtörte** a kenyeret,
4. tanítványainak **adta**.

Ezek a kifejezések több alkalommal is visszatérnek az evangéliumokban Jézus csodáinál³. Ez a négy kifejezés meghatározza a későbbiekben az eukarisztia liturgiájának négy lényeges elemét:

1. az adományok **oltárra helyezése**;
2. az eukarisztikus ima része az **alapítás** elbeszélése;
3. az eukarisztia **megtörése**;
4. az **áldozás**.

² Vö. *Eucharisztia*, in HAAG H. (szerk.), *Bibliai lexikon*, SZIT, 397-400.

³ Mt 14,18-21; 15,32-38; Mk 6,31-44; 8,1-10; Lk 9,12-17; Jn 8,1-10.

1. Melléklet: Az eukarisztia alapításának elbeszélése

<p><u>1 Kor 11,23-26</u></p> <p>23 Urunk Jézus elámultatásának éjszakáján fogta a kenyeret 24 hálát adott, megfürte, és így szólt: "Vegyétek és egyétek, ez az én testem, amelyet értetek adok. Ezt tegyétek az én emlékezetemre." 25 Ugyanígy vacsora után fogta a kelyhet és így szólt: "Ez a kehely az újszövetség az én véremlében. Ezt tegyétek, valahányszor iszotok belőle." 26 Valahányszor ugyanis e kenyeret eszitek és e kehelyből iszotok, az Úr halálát hirdítitek.</p>	<p><u>Lk 22,14-20</u></p> <p>14...Amint elérkezett az óra, asztalhoz ült a tizenkét apostollal együtt. 15. Így szólt hozzánk: "Vágyva vágytam rá, hogy ez a húsvéti vacsorát elköltssem veletek, mielőtt szenvedek. 16 Mondom nektek, többé nem eszem a húsvéti vacsorát, míg be nem teljesszék az Isten országában." 17 Aztán fogta a kelyhet, hálát adott és így szólt: 18 „Vegyétek, osszátok el magatok között. Mondom nektek: nem iszom a szőlő terméséből addig, amíg el nem jön az Isten országa."</p>	<p><u>Mk 14,20-25</u></p> <p>22 Vacsora közben fogta a kelyhet, hálát adott, odanyújtotta nekik. Mindnyájan ittak belőle. 24 Ő pedig így szólt: "Ez az én vérem, a szövetség, amelyet sokakért kötötök."</p> <p>25 Bizony mondom nektek, hogy nem iszom többé a szőlő terméséből addig, amíg majd az</p>	<p><u>Mt 26,26-29</u></p> <p>26 Vacsora közben Jézus kézbe vette a kenyeret, megáldotta, megfürte s odanyújtotta tanítványainak, ezekkel a szavakkal: „Vegyétek és egyétek, ez az én testem!” 27 Aztán fogta a kelyhet, hálát adott és ezekkel a szavakkal nyújtotta nekik: "Igyatok ebből mindnyájan, mert ez az én vérem, a szövetség, amelyet sokakért kötötök a bűnök bocsánatára." 29 Mondom nektek, mostantól nem iszom a szőlő terméséből addig, amíg majd az űjat nem</p>
--	---	--	---

1.2. Az Eukarisztia az Újszövetségben

Az emmauszi tanítványok történetében (Lk 24,13-35) van egy figyelemre méltó esemény. Amikor az asztalhoz ültek, ismeretlen útítársuk (Jézus) kezébe vette a kenyeret, megtörte és odanyújtotta nekik. Ekkor szemük megnyílt és felismerték őt. Jézus erre úgy készítette fel őket, hogy útközben Mózesről kezdve magyarázta az Írásokat, amelyek róla szóltak. A Jeruzsálembé visszatért tanítványok *„beszámoltak az úton történekről, meg arról, hogyan ismerték fel a kenyértöréskor”* (Lk 24,34).

Így szinte maga Jézus alakította ki a szentmise két pólusát: a Szentírás olvasását (igeliturgia) és az Eukarisztia ünneplését, mely által jelen van hívei közösségében a kenyér és a bor színe alatt. Ez egyben azt is jelzi, hogy Jézus meghív lakomájára bennünket, amely egyben az Újszövetség áldozata is.

1.3. Az ősegyház ünnepelte

1.3.1. Az Apostolok Cselekedetei

A jeruzsálemi egyház életét így jellemzi a szerző: *„állhatatosan kitarítottak az apostolok tanításában és közösségében, a kenyértörésben és az imádságban”* (Ap Csel 2,42).

Az éjszakai összejövetelen **Troászban** így történt: *„A hét első napján összegyűltünk a kenyértörésre. Utána fölment, megtörte a kenyeret, evett és hosszan beszélt, egészen virradatig”* (Ap Csel 20,6-12).

1.3.2. Az első századok keresztény és nem keresztény irodalma

Didakhé – Tanítás (I. század vége) írja, hogy csak a megkereszteltek vehetnek részt, akiknek előírja: *„Jöjjetek össze az Úr napján kenyértörésre és az Eukarisztia megcselekvésére”*⁴;

⁴ *Didakhé*, 14.

Kr. u. 112-ben Pontusz és Bitínia tartományok kormányzója, az ifjabb **Plinius**, egy Traianus császárnak írt levelében már említi, hogy a keresztények „meghatározott napokon összejönnek, és együtt énekelnek Krisztusnak, mint Istennek” és „közönséges tiszta és ártatlan ételt vesznek magukhoz”;

Antióchiai Szent Ignác vértanú (†107) Antióchiából Rómába tartva több levelet írt a különböző egyházaknak, ahol említi az Eukarisztia ünnepelését. A szmirnaiaknak írt levelében pl. így ír: „az Eukarisztia a mi megváltónk, Jézus Krisztus teste, amely bűneinkért szenvedett, de amelyet az Atya jóságosan feltámasztott”; a római egyháznak pedig ezt írja: „Nem örülök a mulandó eledelnek, sem az evilági élvezeteknek. Isten kenyerét akarom, az pedig Jézus Krisztus teste [...], és inni akarom az Ő vérét, azaz a romolhatatlan szeretetet”;

Szent Jusztinosz filozófus, hitvédő, a keresztények védelmében a császárhoz írt irataiban két alkalommal részletesen leírja a szentmise menetét. Mindkét helyen szinte pontról-pontra felismerhető a szentmise egyes részei. Vértanúsággal fejezte be életét (†165 körül);

Hippolütosz (†235), római pap Apostoli hagyomány című művében (215-225 között) a szentmise szövegeiből is idéz. Itt olvashatjuk a II. eukarisztikus imádság mintáját (a legrövidebb kánon), amelyet mi is használunk.

Az első keresztények a kenyértörést családi házaknál végezték. A Didakhé ugyan a helyről nem beszél, de egyre inkább templommá, „háztemplommá” vált az épület, ahol az összejöveteleket tartották. Ezekből alakultak ki a régi bazilikák, amelyek nevükben is őrzik régi tulajdonosaikat. A vértanúk évfordulóján a temetőkben, a „katakombá”-ban történt sírjukon a megemlékező szentmise. Nagy Konstantin rendelete után (313) épülnek a bazilikák, templomok, ahol a keresztények ünnepélyesen tartják az Eukarisztiát, a szentmisét.

Bár ezekben a századokban már a szentmise rendje kialakult, de a mai értelemben vett misekönyvet még nem használták. A szent-

írást használták, míg az eukarisztikus imák szövegeit – a lényeges részeket változatlanul – rögtönözték.

1.4. A formák és rítusok kialakulása a IV-VIII. századig

1.4.1. *Korkép*

A mise liturgiájának alakulása és fejlődése összefügg a történelmi körülményekkel. Az üldözések végeztével (313) növekszik a hívek száma, a különböző liturgikus családok sokféle ünneplést valószínűsít meg anélkül, hogy a mise eredetét tagadnák.

Ugyanakkor a szóbeli hagyományban őrzött imádságokat írásba foglalják és egyik közösségből a másikba juttatják. A liturgikus szövegek helyességét a helyi zsinatok felügyelik és a püspökök felhasználják vagy elutasítják. Így készülnek az ún. Libelli-k, misekönyvecskék, amelyek csak bizonyos részeket tartalmaznak a miséből (pl. egy-egy időszakot, ünnepet).

1.4.2. *Szakramentáriumok és Ordók*

A Szentírás mellett a „**szakramentárium**” volt a misekönyv. Ez nem volt más, mint egy pap ún. miselapjainak gyűjteménye egy kötetbe kötve. Mivel a legrégebbit a veronai könyvtárban találták meg egy VIII. századi kódexbe kötve, ezért a neve Veronai Szakramentárium. Imádságai azonban visszanyúlnak Nagy Szent Leó (†461), Gelasius (†496), Vigílius (†555) és Nagy Szent Gergely (†604) pápa korába. Ez utóbbi nevéhez fűződik a saját használatára készült miseszöveg gyűjtemény, a Gregorián Szakramentárium. A római papság liturgikus könyve volt a Gelasius féle Szakramentárium.

Ordo = rendtartás, nagyobb templomok részére készült liturgikus könyv, amely a szertartások menetét szabályozza. A leghíresebb a 15 tagból álló Római Ordo (RO.). Az 1. számú RO. a VIII. századból, jelen alakja a IX-X. századból való. Pápai miséket, valamint a nagyböjti és a húsvéti szertartásokat tartalmazza. A többi is

hasonló tartalmú, pápai misék, vagy annak részei, szentségek kiszolgáltatásának rendje, liturgikus ruhák leírása, stb. található ezekben.

1.4.3. A nép részvétele – négy körmenet a misében

A liturgia „aranykorára” (IV-VI. század) jellemző, hogy a nép tevékenyen vett részt a liturgiában. Ekkor már szerepel a Schola Cantorum, amelynek tanításában maga Nagy Szent Gergely pápa is részt vett. A legrészletesebb és legszínesebb leírást Eteria Útinaplójában⁵ találjuk. Említi a jeruzsálemi nép részvételét, bekapcsolódását a misébe, a zsoltosmába és a klérus figyelmességét, hogy a homíliát, amely görögül hangzott el, fordítják szír nyelvre is, sőt latinul magyarázzák azoknak, akik az előbbi nyelveket nem értik.

1.1.1.1. Stációs templomok – bevonulási körmenet

Rómában kialakul a stációs templomok gyakorlata, ahol meghatározott napokon végzik az istentiszteletet⁶. A klérus a pápa körül gyülekezik össze nagybőjt napjain más és más templomban. A stációhoz tartozó templomban gyülekeztek össze (*ecclesia collecta*), és innen közösen, ünnepélyesen vonultak az ünneplés helyére (*statio*). A stációs templomok kiválasztása összefüggésben állt rendszerint az ünneppel (pl. Péter és Pál apostolok ünnepén a sírjuk fölé emelt bazilikába vonultak). A gyülekező templomban tartották a virrasztást, majd a *Kollekta* elimádkozása után litánia szerű könyörgéseket énekelve vonultak a stációs templomba (ebből lesz a *Kyrie*). Oda érkezve az *Introitus* zsoltárversei alatt foglalták el helyüket a templomban. Utána reggeli énekként a *Gloria in excelsis* zengték.

1.1.1.2. Körmenet az evangéliumos könyvvel

A mise kezdetétől az evangéliumos könyv az oltáron feküdt. Az *Alleluja* éneklése alatt vitte a diakónus ünnepélyes menetben a felolvasás helyére.

⁵ ETERIA: *Útinapló*, Nyíregyháza, 1996. Fordította Ivancsó István, 24-49. sz.

⁶ Római Ordo 1.

1.1.1.3. *Felajánlási körmenet*

A tágas bazilikákban lehetővé vált, hogy a hívek áldozati adományait az oltárhoz vigyék. Ez alatt a vonulás és adomány átadás alatt hangzott fel a zsoltározás, amelynek *Offertorium* a neve.

1.1.1.4. *Áldozás*

Az áldozáshoz is körmenetben járultak a hívek. Alatta a *Communio antifónát* énekelték, amelyhez kezdettől a 33. zsoltár járt: „Ízleljétek és lássátok...”.

1.4.4. *A Szentírás olvasása*

Amikor a liturgikus év kialakult, a Szentírás *olyamatos* olvasása az egyes ünnepek saját olvasmányai miatt megszakadt. A szentírási szakaszokat az ún. „*Comes*” (Olvasmányok jegyzéke) tartalmazta. Másik neve „*Capitulare*”, mert a kezdő és befejező szavakat is közölte a fejezet (Caput) a versek számával együtt.

Az olvasmányokat csak a „Szent könyvek”-ből lehetett venni. „A kánoni Írásokon kívül a templomban semmi sem olvasható a Szentírás név alatt”⁷. Erre a precizításra azért volt szükség, mert több helyen szokásos volt a vértanúk Szenvedéstörténetét olvasni a közönségben. Így Afrikában és Galliában.

A szentírási **olvasmányok** száma különböző volt. A keleti és nyugati szír liturgiákban a Törvényből, a Prófétákból, a Levelekből és az ApCselből olvastak, míg más keleti liturgiákban és Hispániában mindkét Szövetségből egyet-egyed. De Ágoston is említi, hogy csak egyetlen olvasmányt olvastak az evangélium előtt. Ő szól még a **válaszos zsoltárról**, amelyet az olvasmányok között szoktak énekelni. Ezen olvasmányok olvasását rábízták világi hívőre is, aki jól olvasott és élete is alkalmassá tette erre.

⁷ *Breviarium Hipponense* 36;

1.5. A VIII. századtól a II. Vatikáni Zsinatig

1.5.1. A mise a középkorban (VIII-XV. század)

1.1.1.5. A római mise elterjedése

A mise római liturgiája a karolingok korától nemcsak saját területén terjedt el, hanem Angliában és Germániában is, a pápák által küldött misszionáriusok által. A VIII. században Gallia, majd a XI. században az Ibériai félsziget vált jelentőssé a római liturgia térhódítása szempontjából.

Galliában a Merovingek kora után a liturgikus könyvek eléggé elhasználódtak, nagy volt a zűrzavar. Nagy Károly eléri I. Hadriánusz pápánál, hogy a *Sacramentarium Gregorianum*ot kell használni (790 körül). Az Ibériai-félszigeten használt mozarab liturgia 1085-ben eltörlésre került, bár itt-ott tovább élt. Helyreállítása csak az elmúlt évtizedben történt meg.

1.1.1.6. A frank-római mise sajátosságai (IX-X. század)

A gregorián antifonálék használatával fejlődésnek indultak a **mise énekes** részei szöveg és dallam tekintetében egyaránt. A trópusok (a dallam hangjaira szöveget toldanak be), szekvenciák és a mise állandó részei új elemek.

A liturgikus imák a papság és a szolgálatot végzők **magán-imáival** bővülnek. Ilyen például a szentmise kezdetén a **bűnbánati ima**, a celebráns személyes imája, melyben Isten irgalmát és bocsánatát kéri. Az imádság neve „apológia” volt (mentegetőzés a méltatlanság miatt). A magánimák megjelenése az egész mise során megtalálható.

Az arianizmus elleni küzdelem folyamán a **Hítvallás** (*Credo*), amely a keresztség liturgiájához tartozott, bekerült a misébe. Keleten a VI. században vezették be, nyugaton a Toledói Zsinat 589-ben döntött a keleti gyakorlat követéséről. Nagy Károly idejében egy eretnekesség ellen vezették be 794-ben, míg a római egyház csak 1014-ben, császári nyomásra tette kötelezővé.

A **kovásztalan kenyér** használata az örményeknél már szokásban volt, nyugaton a IX. században terjedt el. Ennek gyakorlati oka az volt, hogy a kenyér ne romoljon meg. Súlyos vita tört ki a keletiek és a nyugatiak között a kovászos és kovásztalan kenyér miatt. A Lyoni Zsinat (1274) kimondja a kovásztalan kenyér használatát a nyugati egyházban. A fennálló vitát 1439-ben a Firenzei Zsinat zárta le.

A kánont hangosan mondta a pap, hogy a közösség hallja, a IX. századtól „**halkan mondja**”. Ezt fejezi ki a felajánlási könyörgés megnevezésének megváltozása: „csendes ima” lesz az „adományok fölött” helyett.

A Római kánon **fejlődését** mutatja, hogy a pápa említése után a „püspököt és azokat említi, akik a katolikus hitet megőrzik”. Imádkozik azokért, akik „ezt felajánlják, vagy akikért felajánlják” az áldozatot, a megholtakért és értünk bűnösökért is.

A kovásztalan kenyér bevezetésével a szentáldozásnál az Ol-táriszentséget a nyelvre helyezték, amint az a betegeknek már szokásban volt. A szentáldozáshoz térdelve kellett járulni.

1.1.1.7. A középkori vallásosság (XI-XIII. század)

Használatba kerül a „Missale plenum”, amely **minden mise-szöveget** tartalmaz: könyörgéseket, énekeket és a szentírási olvasmányokat. Gyakorlat lesz a magánmise: csak néhány személynek miséznek minden ünnepélyesség nélkül.

Az alapítás elbeszélésekor, vagyis az átváltoztatáskor a miséző „megmutatta” a híveknek a közjük jött Üdvözítőt, és a XII-XIII. századtól lett gyakorlat az átváltoztatás után rögtön **felmutatni** a Szent Ostyát és a kehelyben lévő Szent Vért.

A hívek **áldozása** erősen csökkent, abbamaradt a két szín alatti áldozás. De ezzel együtt visszaesett a hívek **aktív** részvétele, nem értették a liturgia nyelvét, az énekelt részeket pedig a *schola* végezte.

1.1.1.8. *Oktató tanítás és rubrikák*

Minden korban szokás volt a mise magyarázata. E korban elterjednek az „allegorikus” magyarázatok. Metzi Amalarius (775-852) a kezdő énekben a próféták kórusát látja, akik a Messiást hirdetik. A Kyrrie az Ószövetségre utal; amikor a pap az oltárhoz megy, Jézus a Kálváriára, s amikor ide-oda jár, Kaifáshoz és Pilátushoz megy Jézus.

Rubrikák tekintetében a Római Ordókat felhasználták a helyi liturgiákhoz, vagy belőlük összeállítottak egy újabbat. A leghíresebb a Durand-féle *Pontificale*, amely a pápai könyveket használta forrásul.

1.5.2. *A mise rendjének középkori eredete*

Az „*Ordo Missae*” (Mise rendje) az V. Pius pápa Misekönyvének fontos része volt, amely egyben eredményt és kritikát is jelentett a középkor betoldásaival és újításaival szemben. A teljes liturgikus szabadság anarchiát teremtett. Az itt következő összefoglalás csak érzékeltetni akarja mindezt. A ferencesek elterjesztették a „Pápai Udvar Misekönyvét”⁸, amit a kontinensen örömmel fogadtak rövidsége miatt, de aztán önkényesen kezeltek.

A pápai misét **megelőző** zsoltárok és könyörgések bekerültek a Misekönyvbe is, a püspök és a pap különböző öltözködési imáival együtt. A bevonulás alatt éneklük az *Introitus*-t, a papság meg a bűnbánati imát a 42. zsoltárral.

Az **Ige liturgiájában** az Olvasmány neve „*Epistola*”, a *Graduale*, *Tractus*, *Alleluja* mellet a *Szekvencia* is bekerül a proprium tételek sorába. Az evangéliumot két magánima veszi körül, míg a homília dogmatikus és erkölcsi beszéddé válik. A *Hívek könyörgésében* a szándék felindítása után Miatyánkot imádkoznak, majd különböző könyörgések következnek.

Az **Eukarisztia liturgiájában** az imákat különböző gesztusok kísérik, pl. kis kereszt a víz fölé, bűnbánó ima több alkalommal,

⁸ *Ordo missalis secundum consuetudinem Romanae Curiae*, Milano, a. 1474, további kiadásai uo. 1482, 1492.

szövegek megkettőzése, térdhajtások, meghajlás. Az áldozás előtt személyes, sőt bűnbánati imák. A pap áldozása előtt és utána is több ima. A hívek áldozását is megelőzi ugyanúgy a bűnbánati ima, mint a betegek áldoztatásánál. Az áldozók kis száma miatt a tabernákulumból (szentségház) veszik ki az Eukarisztiát.

A **Befejező szertartásban** a „Gloria” éneklésétől függően „*Ite missa est*” vagy „*Benedicamus Domino*” szerepelt. A közösség elbocsátása volt a mise utolsó eseménye. Szentháromságához szóló csendes ima után oltárcsók, majd az áldás és az utolsó evangéliumként János evangéliumának bevezetője.

Amint a celebránsnak mise előtt is voltak imái, úgy a hálaadást mise után kellett folytatnia.

1.5.3. A Mise a Trentói Zsinattól a II. Vatikáni Zsinatig

1.1.1.9. *Missale Romanum secundum Pium V (1570)*

A Trentói Zsinat (1545-1563) foglalkozott a szentmise liturgiájával is. 1562. február 26-án a misekönyv reformjára bizottságot rendelt ki. Ennek a célja az volt, hogy a liturgiát megtisztítsák az évszázadokon át ráragadt kevésbé értékes elemektől. Ez főleg a szövegekre vonatkozott. Ez a munka azonban csak a zsinat befejezése után készült el, így V. Pius pápának (1566-1572) jutott a feladat, hogy a zsinat által kívánt misekönyvet megjelentesse. A Római Misekönyv 1570-ben jelent meg és pontosan 400 évig volt érvényben.

Hazánkban a középkor folyamán többféle misekönyvet használtak, bár közülük nem sok maradt fenn a törökök pusztításai miatt. A Trentói Zsinat határozatait Oláh Miklós esztergomi érsek az 1564. évi nagyszombati zsinaton ünnepélyesen kihirdette, de az újításoknak csak Pázmány Péter tudott komoly erőfeszítések által öt zsinat tartásával érvényt szerezni. Az 1630-ban Nagyszombatban tartott zsinaton kijelentették, hogy átveszik az új misekönyvet, de azt kérték VIII. Orbán pápától, hogy a magyar szentek ünnepeit megtarthassák. A pápa ezt 1632-ben meg is engedte azzal, hogy Szent István király ünnepét az egész egyházra kiterjeszti.

A Zsinat hatása volt, hogy fejlődésnek indult az **Eukarisztia tisztelete**. Szentségi áldás, szentségimádás erőteljesen hangsúlyozta Krisztus jelenlétét a szent színek alatt. A tabernákulum kiemelt helyen való elhelyezése, trónus kialakítása fölötté, hogy a szentségtartóban kitehessék imádásra a Legszentebbet.

A **latin nyelv** használata megmaradt, mert nem lehetett volna jó fordítást készíteni, és nem akarták mindenben a reformereket utánozni. A hit, a liturgia és az Egyház egysége jelent meg a közös nyelvben, melyet a korban még széles körben használtak (tudományos-, politikai élet, stb.).

A nép aktív részvételét a **népnyelvű énekek** alkalmazásával segítették elő. Az ordinarium énekei maradtak latinul, de a változó részek énekei a nép nyelvén történtek. Ebben a németek jártak elől, de magyar nyelvű énekeskönyveket is ismerünk.

A **plébániai mise** gyakorlata azt jelentette, hogy teljes ünnepléységgel tartották meg a „főmisét”, ahol szenteltvízhintés és körmenet is volt, de áldoztatás nélkül.

Jelentős újítása volt a kornak, hogy számos **misemagyarázatot** készítettek a híveknek, hogy jobban megértsék a misét és megtanítottak néhány latin imát is.

1.1.1.10. Utolsó reformok a II. Vatikáni Zsinat előtt

Szent X. Pius pápa rendelkezései a korai, gyakori szentáldozásról. *Graduale Romanum* (gregorián énekeskönyv) kiadása (1907). Rendelkezések és előírások módosítása. Ezzel indulnak el a különböző liturgikus mozgalmak, amelyek a század folyamán mind erőteljesen tevékenykednek.

XII. Pius pápa a liturgikus mozgalmakat támogatta. 1947-ben megjelenik a *Mediator Dei* kezdetű enciklika, amely mederbe tereli az addigi eredményeket és forrása lesz a későbbi reformoknak.

XXIII. János pápa 1960-ban kiadta a *Codex rubricarum* c. gyűjteményt, amelyben összefoglalta az érvényben lévő liturgikus rendelkezéseket. Összehívta az új egyetemes zsinatot.

VI. Pál pápa adta ki a II. Vatikáni Zsinat liturgikus rendelkezését, a *Sacrosanctum Conciliumot* 1963. december 4-én.

2. Az Eukarisztia ünneplése a II. Vatikáni Zsinat után: a mise szerkezete

2.1. Bevonulás és a mise kezdete

2.1.1. Introitus – kezdő ének és a bevonulás

Az ünnepélyes bevonulás alkalmával már az első századok keresztényei is vittek egy edényt **parázssal** és **mécsest** az oltárra. Bár a legrégebbi szövegek nem említik az **oltár** köszöntését, de **Szent Ambrus** már **Krisztus szimbólumának tartja**. Körmenetben hozzák az „evangeliarium”-ot.

Talán már Celesztin pápa (422-432) idejében, de a VI. század kezdetétől, 1. RO-ban csak a VII-VIII. században volt gyakorlat a szentmise **Bevonulási éneke** (Introitus), amelynek célja a hívek felkészítése a szentmisére az ünnepnek vagy a liturgikus időnek megfelelően. Ez antifonális zsoltaórázás és addig tart, míg a celebráns és a segédkezők (asszisztencia) térde hajtanak a tabernákulum felé, majd meghajlással köszöntik az oltárt, a pap megcsókolja az oltárt és megtömjénezi azt a feszülettel illetve a húsvéti gyertyával együtt (h.i.⁹). Az introitus antifónája az ünnep tartalmát ragadja meg, sokszor erről nevezik el magát a misét is (pl.: *Requiem, Gaudete-, Laetare* vasárnap).

2.1.2. Keresztvetés, a hívek köszöntése – salutatio

A szentmise a kezdő keresztvetés és a záróáldás keresztjele között zajlik. Ez ad neki keretet, az egész jellegét kifejezi: mindez a Szentháromság egy Isten nevében történik.

⁹ Értsd: húsvéti idő, latinul T.P. *Tempus Paschale*.

A köszöntésnek három formája lehetséges, mindhárom bibliai eredetű jókívánság.

A pap ez után röviden bevezetheti a híveket a nap liturgiájába, majd felszólít a bűnbánatra.

2.1.3. Bűnbánat – *actus poenitentialis*

A szentmisébe a bűnbánati cselekményen keresztül lépünk be. A pap felszólítása utáni csendben nem az összes bűnünket kell átgondolni, hanem felindítani lelkünkben a bűnbánatot: Isten oltárához üres kézzel, bűnösen érkezünk, lerakjuk bűneinket, és kérjük, hogy Isten irgalmával tegyen minket alkalmassá a tanítás befogadására és a szent áldozat ünneplésére.

A bűnbánati cselekménynek három változata található a Missikönyvben: 1.) klasszikus *Confiteor* (Gyómom...). 2.) párbeszéd (Urunk Istenünk könyörülj rajtunk...). 3.) Tropus-szerű Kyrie, azaz a pap bűnbánatra felszólító mondataira válaszolunk Kyriével (Jézus Krisztus, téged elküldött...). Mindhárom végén a pap könyörög bűneink bocsánatáért, amely imádság nem szentségi feloldozás (Irgalmazzon nekünk...).

2.1.4. Kyrie eleison – *Uram irgalmazz*

Története nem állapítható meg pontosan. Ezeket a litániaszerű felkiáltásokat valószínűleg Gelasius pápa cserélte fel a hívek könyörögésével, említve előtte mindig a kérést is (ld. tropizált Kyrie). Nagy Szent Gergely pápa elhagyta a kéréseket és csak a válaszok maradtak meg a liturgikus használatban. A VII. században már megvan a 3x3-as szám. Ma minimum 3x2 kötelező. Bővíthető betétversekkel, tropusokkal.

A Kyrie még a bűnbánati cselekmény része: Isten oltárához az Ő irgalmát kérve lépünk, utána sóvárogva.

2.1.5. Gloria – *Dicsőség*

A keleti eredetű himnuszról Nagy Szent Leó pápa beszél egyik karácsonyi homíliájában, megemlítve, hogy Karácsonykor énekelték.

Rómában a VI. században kezdik el használni. Kezdetben csak Karácsony éjszakáján az éjféli misében énekelték. A XI. század végéig csak a püspöki misén, maga a püspök énekelhette. A XII. században a mise ünnepélyessé tétele és népszerűsége miatt került be az *Ordináriumba*.

A Gloria válasz a Kyriére: rászorulunk a megváltásra (Kyrie), ugyanakkor tudjuk, hogy megváltottak vagyunk, e fölött adunk boldogan hálát (Gloria).

2.1.6. *Collecta – könyörgés – gyűjtő imádság*

A római liturgia sajátos eleme volt a Könyörgés – **Kollekta** (lat. *collecta*, az „*ecclesia collecta*” – gyülekező templom szóból). A közösség személyes kéréseit az előljáró terjeszti az Isten elé. Imádságra szólítja fel a közösséget a „Könyörögjünk” szóval. Hagyományos szerkezete:

- a) megszólítás (pl.: Istenünk);
- b) a kérés megokolása, az ünnepelt titokra való hivatkozás (pl.: megadtad nekünk Karácsony ünnepét);
- c) a kérés előterjesztése (pl.: kérünk, segíts ehhez méltóan élnünk);
- d) záradék: Jézus Krisztusra hivatkozik és a teljes Szentháromságot említi (pl.: A mi Urunk, Jézus Krisztus a te Fiad által, aki Veled él és uralkodik a Szentlélekkel egységben, Isten, mindörökkön örökké);
- e) a hívek „Ámen” résztvevő válasza, mellyel egységüket fejezik ki a celebráns imádságával.

2.2. Az igeliturgia

Az Igeliturgia megelőzi a szentséget, elősegíti annak hatékonyságát. Így az Ige befogadásával már a kegyelem ingyenes adományában részesül, amely eltölti őt Krisztus testének és vérének áldozata által. Szent Ágoston ezért hangsúlyozza: „Az evangélium

Krisztus szája. Ő ugyan eltávozott a mennybe, de nem szűnik meg beszélni a földön”¹⁰.

2.2.1. Első olvasmány

A húsvéti időt kivéve az **Ószövetségből** vett szentírási szakasz. Lehetőleg az evangéliumban található misztérium ószövetségi előképét állítja elénk (pl. kenyérszaporítás → manacsoda).

2.2.2. Graduale – válaszos zsoltár – psalmus responsoricus

A szólista az ambó lépcsőjéről énekelte ezt a zsoltárt, ezért graduale a neve. Előadásmódja miatt nevezzük válaszos zsoltárnak. Témáját tekintve az első olvasmányra felel. Előénekes vagy szkóla éneklük, a nép az ismétlődő feleletekkel kapcsolódik be. Alkalmasabb a szentélyben lépcsőjén vagy az ambón énekelni, mint a kóruson.

2.2.3. Második olvasmány – szentlecke

Ez csak vasárnap és főünnepeken van, általában apostoli vagy katolikus levelekből, illetve e Jelenések könyvéből.

2.2.4. Alleluja

Míg a keleti liturgiák ismerik az Evangélium, a Jó Hír előtti „**Alleluja**”-t zsoltárverssel, nyugaton Nagy Szent Gergely vezeti be keleti hatásra. Az előénekes intonálja, majd mind együtt zengjük.

Nagybőjtben nem énekeljük, helyette alleluja-pótló dicsőítés vehető, vagy traktus.

2.2.5. Traktus

Megszakítás nélküli szólózsoltározás, amely a legrégebbi zsinagógai hagyományból ered. Nagybőjtben az Alleluja helyett énekeljük.

¹⁰ Szent ÁGOSTON: 85. Beszéd, 1.

2.2.6. Szekvencia

Az Alleluja jubilusának tropizált változata. A IX. századtól előforduló dogmatikus költemény, amely az ünnep mondanivalóját fogalmazza meg. Öt szekvenciát éneklünk: *Vicitmae paschalis* (Húsvétkor), *Veni Sancte Spiritus* (Pünkösdkor), *Lauda Sion* (Úrnapján), *Stabat Mater* (Fájdalmas Anya ünnepén) és *Dies irae* (gyászmisékben). Ebből Húsvét és Pünkösöd ünnepén kötelező szekvenciát énekelni.

2.2.7. Evangélium

Valamennyi liturgiában az **evangélium** olvasását körmenet előzte meg. A díszes könyv Krisztus jelenlétének jele volt, amit gyertyákkal és füstölésekkel kísérték. Figyelmeztetések is elhangzottak: Csend legyen! Álljatok fel! Megtalálható keleten és nyugaton egyaránt „Az Úr legyen veletek!” és a nép felkiáltása: „Dicsőség neked, Uram!”.

Az evangélium a legbecsesebb olvasmány, belőle maga Jézus tanít. A felolvasást körülvevő tisztelet is ezt mutatja: a diakónus hozza az oltárról, gyertya és tömjénezés kíséretében, az Alleluja alatt. A diakónus áldást kér a celebránstól a felolvasás előtt, a pap maga fordul a Krisztust jelképező oltár felé, hogy Ő segítse méltó módon megszólaltatni Isten szavait. A nép állva hallgatja, jelezve tiszteletét és készségét: amit hallunk, azt készek vagyunk elmenve életünkkel hirdetni.

Az evangélium felolvasását bevezető párvers után homlokunkra, szánkra és szívünkre kis keresztet rajzolunk a jobb hüvelykujjunkkal, nyitott tenyérrel: eszünkkel felfogjuk, szánkkal megvalljuk, szívünkkel hisszük, amit az evangéliumban hallunk. A pap megtömjénezi az evangéliumos könyvet, amelyet a felolvasás végén tisztelete jeléül megcsókol, miközben halkán mondja: *Az evangélium tanítása legyen bűneink bocsánatára*. Az evangélium szavainak hallgatása ugyanis bűneltörlő hatású.

2.2.8. *Szentbeszéd – homília*

A legkülönbözőbb módon fejeződik ki, hogy a Szentírás tanításának aktualizálása történik a **Homíliában**. Lényegi része a liturgiának és a püspök feladata volt a végzése. Pap is tarthatta, diakónus ritkán és világi hívő csak egészen kivételes esetben.

Ma a pap kötelessége, hogy vasárnap és ünnepnapokon homíliát tartson. Diakónus is tarthatja, a plébános vagy a püspök megbízásából.

A **katekumenek elbocsátásának** módja keleten az értük való imádság és áldás után, a diakónus felszólítására történt. Nyugaton¹¹ RO 11 őrizte meg ennek formáját. „Katekumenek távozzanak! Minden katekumen menjen ki” felszólítás még akkor is megvan, amikor már gyermekeket keresztelnek. Az is előfordult, hogy már evangélium előtt kiküldték a katekumeneket.

2.2.9. *Credo – hitvallás*

Válasz az olvasmányokban és a szentbeszédben elhangzott Isten ígéjére. Megjegyezhetőbb, ha énekelt, eredetileg is éneklésre szánták. Vasárnap és főünnepeken énekeljük.

2.2.10. *Egyetemes könyörgések – oratio universalis*

A **Hívek könyörgése** ünnepi formája a nagypénteki liturgiában maradt meg. Valószínűleg Gelasius pápa (492-496) keleti hatásra vezette be az imádságnak ezt a formáját. A Kyrie bevezetése a szándékok megszűnésével járt együtt, és így ez a gyakorlatból kiment. A római egyházban a II. Vatikáni Zsinat vezette be ismét.

Hívek könyörgésének azért nevezzük, mert ezen már nem vettek részt a katekumenek, csak a már beavatottak, a hívek. Más néven **egyetemes könyörgések**, melyekben mindenkiért imádko-

¹¹ Tanúsítja Szent Ágoston és Szent Ambrus.

zunk, belefoglalva őket a szentmise áldozatába. A szándékok rendje a következő:

- a) a világegyház szükségletei;
- b) az egyetemes közjó;
- c) a különféle szükségét szenvedők;
- d) a helyi közösség.

Ezt a könyörgést lehet a helyi közösség szükségei szerint igazítani, de nem való egyéni rögtönzésre. Előkészítésekor figyelembe kell venni a fenti sorrendet és a közös imádság egyének feletti horizontját.

2.3. Az Eukarisztia liturgiája

2.3.1. Az adományok előkészítése – offertorium

Az adományok előkészítésének évszázadokon át használt neve: felajánlás (offertorium). Ez a kifejezés, amely a hívek adományára utalt, később már áldozatként említette az adományokat és több imádság keretében felajánlotta a mennyei Atyának a miséző pap.

Az utolsó vacsora egyszerű eseménye, hogy Jézus kezébe vette a kenyeret és a kelyhet, egyre ünnepélyesebbé vált. Először az **oltárhoz vitték** a kenyeret és a bort, majd a diakónusokra bízta, hogy vigyék az oltárhoz (Hippolütosz). Szent Ágoston megjegyzi, hogy édesanyja mindig vitt adományt az oltárhoz. Tours-i Szent Gergely pedig egy özvegyasszonyról beszél, aki minden nap kb. fél liter gázai bort hozott az oltárhoz. Később a hívek a sekrestyébe viszik a kenyeret és a bort (Galliában) és a diakónusok vagy más segítők viszik az oltárhoz.

Szent Ágoston beszámol arról, hogy amíg az adományok átadása történt, addig a hívek **zsoltárt** énekeltek. Volt néhány olyan hely is, ahol az adományok átadásakor hangosan bementék az adományozó nevét. A szkóla, az énekesek csoportja nem tudott részt venni a felajánláson, ezért részvételük jeleként a kehelybe öntendő vizet adták át. A VIII. századig egyetlen felajánló könyörgés volt csak.

1.1.1.11. *Az offertorium-ének*

A felajánlási körmenetet kíséri, melizmatikus tétel. Ezt lehet más énekkel helyettesíteni (motetta, népének).

1.1.1.12. *A pap imái*

A pap kezébe veszi előbb a kenyeret, majd a borral telt kelyhet, felemeli és felajánlja Istennek. A felajánlásnak ez a gesztusa a kiválasztásé és a hálaadásé: a világ egyéb dolgai közül kiválasztjuk ezt a kenyeret és ezt a kehely bort, hogy az Eukarisztia anyaga váljék belőlük. Ugyanakkor hálát adunk értük, hiszen ezeket is Istentől kaptuk.

A pap a borba néhány csepp vizet vegyít, közben halkán mondja: *A bor és a víz titka által részesüljünk annak istenségében, aki kegyesen részese lett emberségünknek.* A bor Krisztus istenségét jelképezi, amelyhez járul a mi emberségünk, mint csepp víz, amelyet a bor magába vesz, felold.

1.1.1.13. *Tömjénezés*

A pap az adományok fölött három keresztet és kört ír le a tömjénezővel, jelezve, hogy azokból Krisztus keresztáldozatának megjelenítése, Eukarisztia lesz, valamint a körökkel mintegy „elkerítí”, elválasztja a világ egyéb dolgától őket. Ez után az oltárt, a celebránst és a szent népet is megtömjénezik.

1.1.1.14. *Kézmosság*

Eredetileg gyakorlati célt szolgált, ugyanakkor az Isten elé lépő ember természetes tisztulási vágyát is kifejezi.

1.1.1.15. *Felszólítás imádságra*

Ez tulajdonképpen a felajánlási könyörgés bevezető felszólítása (≈ könyörögünk). A hívek válaszával együtt kifejezi, hogy az áldozat egyaránt szolgálja Isten dicsőségét és az emberek megszenteletését. A pap ezzel mintegy búcsúzik a hívektől, mielőtt „belép a kánonba”.

1.1.1.16. *Felajánlási könyörgés – Oratio super oblata*

Régen halkán mondta a pap, ezért neve *secreta* volt. Más magyarázat szerint az *ecclesia secreta* kifejezésre utal: ezen már csak a beavatottak voltak jelen. Lezárja a felajánlást, tartalmilag erre vonatkozik.

2.3.2. *Az eukarisztikus imádság*

Az eukarisztikus ima a prefáció és a Szent vagy után kezdődik és az ünnepélyes doxológiával a Szentháromság dicséretével fejeződik be a Miatyánk előtt. Ennek az imádságnak több nevét ismerjük. A görögök „*anafora*” (felemelni, oltárra vinni), a nyugati egyház leggyakrabban használt kifejezése a „*canon actionis*” vagy röviden „*canon*” (az áldozatbemutatás szabálya). Amikor a római liturgia, csak egyetlen kánont ismert, akkor „*canon romanus*” (római misekánon) nevet használtak 1970-ig. Ma a latin „*prex eucharistica*” kifejezést használjuk.

Az ószövetségi választott nép étkezéséhez hozzátartozott az **Isten dicsőítése** a kapott javakért. Ezt az imádságot a családfő végezte. Az újszövetség közössége ebben a részben különösen is *magasztalja* a Teremtőt azért a kenyérért és borért, amelyet Krisztus Teste és Véreként kap ajándékkul. – *Hálaadás* is azért az eledelért, mely által Krisztus megjelenik övéi körében. – De *áldozat* is, mert a színek alatt jelenvalóvá válik Krisztus egyetlen végtelen értékű áldozata, amelyet a hívő közösség hirdet és megvall.

Az első századokban még nem létezett pontosan megfogalmazott eukarisztikus imádság. A IV. és VI. század között keleten számos eukarisztikus ima van. A római egyház liturgiájában egyet ismerünk a III. századból (a mai II. eukarisztikus imádság őse), illetve apró utalások már jelzik a több mint ezeröttszáz évig folyamatosan használt Római kánon (a mai I. eukarisztikus imádság) létezését.

1.1.1.17. *Prefáció*

A kánon bevezető része, attól függetlenül változik a római liturgiában. Minden nagyobb ünnepnek, időszaknak saját prefációja van.

Szerkezete:

- a) Bevezető párbeszéd;
- b) Isten általános dicsőítése (Mert bizony méltó és igazságos...);
- c) a különleges hála megokolása (de különösen ezen a szent ünnepen...);
- d) a mennyei liturgiához kapcsolja, bevezetve a *Sanctust*.

1.1.1.18. Sanctus

A mise legrégebbi éneke, teljesen bibliai. Az első fele Izajás látomásából való (Iz 6,3), a régebben külön énekelt második fele (Benedictus) Virágvasárnapot idézi (Mt 21,9).

1.1.1.19. A Szentlélek hívása (Lélekhívás) az adományokra – epiklézis

Az **epiklézis**, a Szentlélek hívása, hogy megszentelésével tegye Jézus testévé és vérévé a kenyeret és a bort.

1.1.1.20. A szentmise alapításának elbeszélése – Úrfelmutatás

Az **alapítás elbeszélése**, vagyis az utolsó vacsora leglényesebb eseménye az, amely által Jézus Krisztus jelen lesz övéi között. Vagyis a miséző püspök vagy pap megismétli Jézus szavait. Ezt még néhány imádsággal és könyörgéssel vette körül az Egyház, melyek minden eukarisztikus imában, illetve anaforában megtalálhatók.

Az **úrfelmutatás** a XIII. századtól van meg a misében, mint a tisztelet és imádás pillanata.

1.1.1.21. Megemlékezés – anamnézis

Az **anamnézis**, a megemlékezés, amelyben az Egyház teljesíti Jézus parancsát, hogy megemlékezik szenvedéséről, kereszthaláláról, dicsőséges feltámadásáról és mennybemeneteléről.

„Annak emlékéért ünnepeljük tehát, Istenünk, hogy Fiaid üdvösségünkért szenvedett, csodálatosan feltámadt, fölment a mennybe” (III. kánon).

1.1.1.22. Felajánlás – oblatio

Itt az egybegyűlt Egyház felajánlja a Szentlélekben a mennyei Atya engesztelésére Krisztus testét és véréét.

„és második eljövételét várva hálás szívvel felajánljuk neked ezt az élő és szent áldozatot” (III. kánon).

1.1.1.23. Az áldozat bemutatása

Isten ismerje föl benne az előképek által jelzett, s Krisztus által végbevitt egy, örök, igaz áldozatot.

„Tekints kérünk, Egyházad áldozati adományára, ismerd föl benne Fiad áldozatát, amely által kiengesztelődni akartál” (III. kánon).

1.1.1.24. A Szentlélek hívása (Lélekhívás) az áldozáshoz – epiklézis

E második alkalommal arra kéri az Egyház a Szentlelket, hogy gyűjtse össze mindazokat, akik Krisztus testében és vérében akarnak részesülni, azaz az áldozókra hívja le a Szentlelket.

„Add, hogy mi, akik az ő testét és véréét magunkhoz vesszük, Szentlelkével eltelve egy test és egy lélek lehessünk Krisztusban” (III. kánon).

1.1.1.25. Közbenjáró imák - intercessionones

A **közbenjáró imádság** különböző szándékokat gyűjt egybe az élőkért és holtakért: az egyetemes és a helyi egyház vezetőiért és közösségéért, a megholtakért. Ha valamelyik szentség kiszolgáltatása történik a misében, itt emlékezünk meg azokról, akik abban részesültek.

1.1.1.26. Záródicsőítés - doxológia

A **doxológia**, az eukarisztikus ima ünnepélyes záró dicsőítése. Ez úgy hangzik el, hogy Krisztus testét és véréét tartalmazó kelyhet a miséző kissé felemeli, és az felmutatja az Atyaistennek. Így még inkább hangsúlyt kap az, hogy a mennyei Atyának ez a dicsérete Krisztus által történik. A hívő nép válaszával – Ámen – részt vesz ebben a magasztalásban.

2.3.3. Az áldozás – *communio*

Az áldozás, vagyis az Úr testének és vérének kiosztása szorosan hozzátartozik a Eukarisztia ünnepléséhez. Ugyanis nemcsak áldozat, hanem az Úr parancsa szerint „vegyétek és egyétek.” A szertartása az Úr imádságával kezdődik és az áldozás utáni könyörgéssel fejeződik be.

1.1.1.27. *Miatyánk – Pater noster*

Az **Úr imádságát** nagyon régen végezték már a kenyértörés alkalmával. Nagy szent Gergely pápa 600 körül helyezte ide.

1.1.1.28. *Embolizmus*

Szinte valamennyi liturgiában (keleten és nyugaton) szerepelt a betoldás, az **embolizmus**. Tulajdonképpen az Úr imádságának utolsó mondatát „...de szabadíts meg a gonosztól” bővíti ki kérésekkel. Ezt ma is végezzük (Szabadíts meg...). Összekötő kapocs az Úr imádsága és a békeköszöntés között.

1.1.1.29. *Békeköszöntés*

A **békecsók**, vagy **békeköszöntés** az Úr ígéréteiből ered: „Az én békémet hagyom nektek” (Jn 14,27). Ezt közvetíti az áldozás előtti utolsó felszólítás. Az *Apostoli hagyomány* c. mű írja, hogy a katekumenekkel, a keresztségre készülőkkel nem váltottak békecsókot, „mert az ő csókjuk még nem szent” (215). A II. században még a hívek könyörgése után következett, de I. Ince pápa 416-ban Decenciusnak, Gubbio püspökének már arról írt, hogy ez a békeköszöntés itt történik. Szent Ágoston az áldozásra való előkészületnek tekinti a békecsók átadását. A liturgikus reformig csak a papság váltott békecsókot.

1.1.1.30. *Kenéértörés (fractio panis) – egyesítés (immixtio)*

A **kenéértörés** nemcsak az Eukarisztia ünneplését jelentette, hanem a valóságban is széttörték az eukarisztiát, vagyis az összes konszekráltnak a kenyéret, hogy szétoszákos az áldozóknak. A VII-VIII. században a pápai miséken maga a pápa a papokkal együtt törte meg az eukarisztiát és az akolitusok hozták a fából készült kis ládáikat, amelybe elhelyezték azt. Mindig félre tették a betegeknek, de egy

darabkát megőriztek azért is, hogy a következő **misén a kehelybe ejtsék**, kifejezve a mise folytonosságát. Az előbb említett I. Ince pápa beszélte el, hogy Róma különböző plébániáiról a hívek nem tudtak mind részt venni a pápai misén, ezért az egységet kifejezve, az Eukarisztia egy kis darabját vitték el nekik. Amikor az egyes plébániákon ehhez a részhez értek, akkor a kehelybe ejtették a hozott kis darabkát. Ennek egy másik értelmezése, amit a pap ma is mond, hogy jelzi az megígért örök életben való részesedést. A IX. században kezdenek el kis ostyákat készíteni, ezért csak a nagy ostya megtörése maradt meg.

1.1.1.31. *Agnus Dei – Isten Báránya*

Az **Isten Báránya** fohászt valószínűleg I. Sergius pápa (687-701) vezette be. A kenyértörés kísérő éneke volt, később háromszori éneklésben határozták meg a számát. A XI. század végéig csak „irgalmazz nekünk”, attól kezdve 3. fohászként az „adj nekünk, békét” használták. Ugyanebben az időben terjed el a gyászmisékben harmadik kérésként az „adj nekik nyugodalmat”.

A pap szavaival (Íme az Isten Báránya) meghív bennünket az áldozáshoz. Ekkor a Szentostyát a nép felé mutatja fel, jelezvén a meghívást, majd együtt válaszolják a kafarnaumi százados szavait: Uram, nem vagyok méltó.

1.1.1.32. *Áldozási ének – communio*

Az **áldozásra való antifóna** válaszos formában, körmeneti énekként már a IV. században megtalálható.

Aurelianus írja a IX. században *De musica disciplina* c. művében (20. fej.) a gall és a római mise énekeinek leírása után: *Mi utána (Isten Báránya) énekeljük az úgynevezett Communionot, hogy a nép lelke, az égi áldás osztása alatt végig emelkedjék föl és rögzüljön a magasztos elmélkedésben az édes ének által*¹².

„Amíg az Oltáriszentséget a pap magához veszi, elkezdődik az áldozási ének. Ennek az a szerepe, hogy a közös éneklés által kifejezze az áldozók lelki egységét, tanúsítsa a szív örömét, és az áldozási kör-

¹² Rainoldi 201.

menet közösségi jellegét jobban megvilágítsa. [...] Gondoskodjanak arról, hogy az énekesek is alkalmas módon megáldozhassanak¹³.”

A **két szín alatt** való áldozást az Úr parancsa szerint gyakorolta az Egyház. Már az ősegyház életében is a körülmények megkívánták, hogy csak a kenyér színe alatt vigyék az Oltáriszentséget a betegekhez és a börtönökben sínylődőknek.

1.1.1.33. Áldozás utáni könyörgés – oratio post communionem

Az **áldozás utáni könyörgés** hálaadás a Krisztussal való találkozásért és mindazért az ajándékért, amelynek részesei lettek a résztvevők.

2.3.4. Befejező szertartások

A **befejező szertartás** a legrégebb római liturgikus rend szerint így zajlott: a püspök elhagyva az oltárt a hozzá forduló, áldást kérő híveknek így válaszolt: „Áldjon meg minket (titeket) az Úr”. A pap befejező áldása csak a XII. század utáni könyvekben található. Ugyanez a liturgikus rend említette, hogy a diakónus a pápa áldása után felszólította a közösséget: „Ite, missa est” (Menjetek, a misének vége).

2.4. Az eukarisztikus imák

I. eukarisztikus ima, vagy római kánon. Ünneplés hangvételű, nagyon gazdag tanításának értékét emeli még a számos szentírási utalás. Nagy Szent Gergely pápa óta szinte teljesen változatlan. Az Úr nagyobb ünnepein szövegváltozatokat alkalmaz. Római eredetűre utal, hogy számos római szenteket felsorol az apostolokon kívül.

II. eukarisztikus ima: eredete megtalálható Hippolütosz: Apostoli hagyomány c. művében (215 körül), ennek alapján készítették az 1970-es misekönyv számára.

III. eukarisztikus ima: új alkotás, a római hagyományt követi. Betoldásokat lehet alkalmazni, a szentek neveit is meg lehet említeni.

¹³ *Római Misekönyv Általános Rendelkezések* 56i. (MR 2002: 86.) sz.

IV. eukarisztikus ima: új alkotás, a hosszú keleti anaforák mintájára készült. A saját prefáció hozzá tartozik az imához. Végigvezet bennünket az üdvösség történetén, és számos utalás történik az emberi és keresztény értékekre.

V. eukarisztikus ima gyermekmisékre: a gyermekek jobb bekapcsolása érdekében készült ez az ima. Egyszerű a nyelvezete, és a mindvégig megtalálható párbeszéd a tevékeny részvételt biztosítja.

VI. kiengesztelődési eukarisztikus ima: az 1975. évi szent-év alkalmából készült. Visszatérő témája a bűnbánat, az Istennel való kiengesztelődés és megbékélés.

VII. eukarisztikus ima vagy az ún. **svájci kánonok.** 1974-ben Svájcban nemzeti tartott zsinat alkalmával nyert jóváhagyást ez a négy eukarisztikus ima. Témái: A) Isten vezeti Egyházát; B) Jézus a mi utunk; C) Jézus a szeretet példaképe; D) az Egyház az egység útján.

2.5. Különböző miseformák

2.5.1. *A koncelebrált mise*

Koncelebrálásról (együtt misézés) akkor beszélünk, amikor több pap, vagy püspök több pappal, vagy több püspök együtt végzi a szentmisét. Ebben az esetben az egyik – aki középen áll a papi szék-nél és az oltárnál – a főcelebráns, vagyis a szentmise liturgiájának vezetője. A többiek együtt miséznek vele, ők a koncelebránsok.

A koncelebrálóknak megfelelő helyet kell előkészíteni. A különböző feladatokat ők elosztják maguk között, a ministránsoknak kell kiosztani az eukarisztikus ima szövegeit a Szent vagy éneklése alatt és a Miatyánk imádkozása után összeszedni azokat.

A koncelebrációs szentmisét kívánja az Egyház Nagycsütörtökön (az egyházmegye főpásztora a papjaival és az esti szentmisén, ahol több pap van), valamint a diakónus, pap és püspökszentelésnél, különböző ünnepélyes eseménynél, ahol több pap van jelen.

2.5.2. *Ünnepélyes mise*

Ezzel a kifejezéssel kívánjuk meghatározni, hogy a mindennapi gyakorlattól eltérően lehetnek esetek, amikor külsőségeiben ünnepélyesebb lesz a szentmise. Ez lehet egy templombúcsú, bérmálás, elsőáldozás, stb.

Az ünnepélyesség először a vonulásokban nyilvánul meg. A menet elején halad a keresztvívő a két akolitussal (gyertyavívő), a kereszttől pedig a turifer a füstölővel és a tömjénnel. Ezután következnek a ministránsok, majd a papság. Ilyen vonulás van a szentmise előtt, bevonuláskor és a szentmise végén a kivonuláskor.

Az evangélium olvasásához körmenetben vonulnak: a két akolitus, a turifer és az evangéliumot olvasó pap vagy diakónus. Az evangéliumos könyv két oldalán állnak az akolitusok, illetve a turifer.

Ünnepélyes misében négy alkalommal használhatunk füstölőt. A szentmise kezdetén, az oltárcsók után, az evangélium olvasásakor, a kenyér és a bor felajánlása után és az úrfelmutatáskor (ekkor csak a ministránsok tesznek tömjént a tűzre és tömjénezik a felmutatott Eukarisztiát).

2.6. **Az áldozással kapcsolatos rendelkezések**

A II. Vatikáni Zsinat után számos olyan rendelkezés jelent meg, amely régi gyakorlatot ismét bevezetett, illetve a mai körülményeknek megfelelően kialakított.

2.6.1. *Kézbe és nyelvre való áldoztatás*

A kézbe áldoztatás a IX. századig volt általános gyakorlat. Jeruzsálemi Szent Cirill misztagógikus katekézisében erre a gyakorlatra oktatja az újonnan megkeresztelteket. A Rouen-i Zsinat 878 körül tiltja meg: „Sem férfinek, sem nőnek a kezébe nem szabad helyezni az eukarisztiát, hanem csak a szájába”¹⁴. A II. Vatikáni Zsinat rendelkezése nyomán Magyar Püspöki Kar 1986. szeptember 1-vel engedélyezte a szabad választást. Az Istentiszteleti és Szentségi Kong-

¹⁴ Can. 2. Mansi, X, 1199.

regáció a közelmúltban nyilatkozott: „Az előírások ellen vét, aki arra kényszeríti az áldozókat, hogy csak kézbe áldozhassanak, vagy aki megtagadja a krisztushívőknek, hogy kézbe áldozhassanak”¹⁵.

2.6.2. Két szín alatti áldozás

A XII. századig két szín alatt áldoztak a hívek a betegek kivételével. Ettől kezdve általánossá lett a kenyér színe alatt történő áldozás. Magyarázata egyszerű: az Eukarisztiában a kenyér színe alatt is az egész Krisztus van jelen az alapító szavak erejénél fogva. A II. Vatikáni Zsinat ismét engedélyezte, mivel „az Eukarisztia lakomajellege beszédesebben áll előttünk”¹⁶. A lehetséges alkalmakat a liturgikus könyvek jelzik. A Magyar Püspöki Kar 1967. szeptember 13-án kelt utasítása szerint a legelfogadottabb módja a bemártással történő áldozás.

2.6.3. Napi kétszeri áldozás

Bár rendelkezések szabályozzák, de sok problémát vet fel. A természetes, hogy napi egy alkalommal járul az Úr asztalához a hívő. Azonban amikor rituális (szentségek kiszolgáltatásával), vagy temetési, vagy egyéb ünnepi alkalommal vesz részt második szentmisén, akkor valóban jogos az igény a szentáldozásra. Ugyanis így tud teljesen bekapcsolódni a közösségi ünneplésbe. „Aki a szent Eukarisztiát már magához vette, ugyanazon a napon ismét megáldozhat, de csak olyan eukarisztikus ünneplés keretében, amelyen részt vesz...”¹⁷.

¹⁵ Esztergom-Budapesti Érseki Főhatóság körlevele, 1999. 27. o.

¹⁶ RMÁR 240.

¹⁷ ET 917. kánon.

3. Az Eukarisztia tisztelete a misén kívül

3.1. Misén kívüli áldoztatás

Az Egyház régi gyakorlatához tartozik, de a liturgia szellemének jobban megfelel, ha a misében járulunk az Úr asztalához. A misén kívüli szentáldozás módja: a bevezető szertartás és a bűnbánati cselekmény után Igeliturgiát kell végezni (még ha az egészen rövid is), majd következik a szentáldozás a zárókönyörgéssel és a befejezéssel. A szentáldozás kiszolgáltatható a betegek kenetével együtt, a haldoklóknak pedig szent Útravalóként.

3.2. A szentségimádás

A szentségimádás célja, hogy az Eukarisztiában valósággal jelenlévő Krisztus imádását végezhesük. Pap vagy diakónus végezheti szentségi áldással, akolitus vagy lelkipásztori kisegítő csak anélkül. Formája sokféle lehet, bizonyos típusokat az egyházmegyei Praeerator (Litániás könyv) pontosan meghatároz.

Nagycsütörtök éjszakáján az Egyház előírja a virrasztást az Eukarisztia előtt, de minden szentségkitétel nélkül.

3.3. Vasárnapi istentisztelet pap távollétében

Az Úr napjának teljes ünneplése csak a misén való részvétellel valósul meg. Számos országban jelentős paphiánnyal küzdenek a helyi egyházak. Ezért adta ki 1988. június 2-án az Istentiszteleti Kongregáció e témával kapcsolatos rendelkezését¹⁸.

A lelkipásztori kisegítő az egyházmegye főpásztorától kapja a megbízását, feladatára pedig a helyi plébános készíti fel. Csak olyan alkalommal szabad végezni, amikor egy faluban vasárnap nincs szentmise. Városokban ezt nem engedélyezik.

¹⁸ *A világi lelkipásztori kisegítők kézikönyve* c. kiadványban.

A szertartás részei:

A) **Bevezetőben** emlékeztetni kell a jelenlévőket az előző misére, amelyen részt vettek, és ráhangolni őket arra, hogy lelkileg egyesüljenek azokkal, akik ma részt vehetnek szentmisén.

B) **Igeliturgia**: a szentírási szakaszok olvasása után legyen tanítás vagy szent csend. Hitvallással és a hívek könyörgésével zárul ez a szakasz.

C) **Hálaadó ima**: az Eukarisztiát az oltárra helyezik és elimádkozzák a hálaadó éneket. Ez nem lehet sem prefáció, sem eukarisztikus ima.

D) **Szentáldozás** kiosztása, majd hálaadás.

E) **Befejező** szertartás: hirdetés és buzdítás a keresztyén tanúságtételre.

Irodalom

JUNGMANN, J.A., *A szentmise. Történelmi, teológiai és lelkipásztori áttekintés*, Prugg Verlag, Eisenstadt 1977.

TÖRÖK József, Adoremus. Az Egyház liturgiájának ismerete az egyházzene művelő fiatalok részére, Agapé-Ecclesia, Budapest 2000.

VERBÉNYI István, *Ministráns ABC*, Szent István Társulat, Budapest 1996.

Tartalomjegyzék

RÖVIDÍTÉSEK.....	II
BEVEZETŐ	1
1. AZ EUKARISZTIA ÜNNEPLÉSE AZ ÉVSZÁZADOK SORÁN.....	1
1.1. AZ EUKARISZTIÁT KRISZTUS ALAPÍTOTTA	1
1.2. AZ EUKARISZTIA AZ ÚJSZÖVETSÉGBEN	4
1.3. AZ ÖSEGYHÁZ ÜNNEPELTE.....	4
1.3.1. <i>Az Apostolok Cselekedetei</i>	4
1.3.2. <i>Az első századok keresztény és nem keresztény irodalma</i>	4
1.4. A FORMÁK ÉS RÍTUSOK KIALAKULÁSA A IV-VIII. SZÁZADIG.....	6
1.4.1. <i>Korkép</i>	6
1.4.2. <i>Szakramentáriumok és Ordók</i>	6
1.4.3. <i>A nép részvétele – négy körmenet a misében</i>	7
1.4.4. <i>A Szentírás olvasása</i>	8
1.5. A VIII. SZÁZADTÓL A II. VATIKÁNI ZSINATIG	9
1.5.1. <i>A mise a középkorban (VIII-XV. század)</i>	9
1.5.2. <i>A mise rendjének középkori eredete</i>	11
1.5.3. <i>A Mise a Trentói Zsinattól a II. Vatikáni Zsinatig</i>	12
2. AZ EUKARISZTIA ÜNNEPLÉSE A II. VATIKÁNI ZSINAT UTÁN: A MISE SZERKEZETE	14
2.1. BEVONULÁS ÉS A MISE KEZDETE.....	14
2.1.1. <i>Introitus – kezdő ének és a bevonulás</i>	14
2.1.2. <i>Keresztvetés, a hívek köszöntése – salutatio</i>	14
2.1.3. <i>Bűnbánat – actus poenitentialis</i>	15
2.1.4. <i>Kyrie eleison – Uram irgalmazz</i>	15
2.1.5. <i>Gloria – Dicsőség</i>	15
2.1.6. <i>Collecta – könyörgés – gyűjtő imádság</i>	16
2.2. AZ IGEELITURGIA	16
2.2.1. <i>Első olvasmány</i>	17
2.2.2. <i>Graduale – válaszos zsoltár – psalmus responsoricus</i>	17
2.2.3. <i>Második olvasmány – szentlecke</i>	17
2.2.4. <i>Alleluja</i>	17
2.2.5. <i>Traktus</i>	17
2.2.6. <i>Szekvencia</i>	18
2.2.7. <i>Evangélium</i>	18
2.2.8. <i>Szentbeszéd – homília</i>	19
2.2.9. <i>Credo – hitvallás</i>	19

2.2.10.	<i>Egyetemes könyörgések – oratio universalis</i>	19
2.3.	AZ EUKARISZTIA LITURGIÁJA.....	20
2.3.1.	<i>Az adományok előkészítése – offertorium</i>	20
2.3.2.	<i>Az eukarisztikus imádság</i>	22
2.3.3.	<i>Az áldozás – communio</i>	25
2.3.4.	<i>Befejező szertartások</i>	27
2.4.	AZ EUKARISZTIKUS IMÁK.....	27
2.5.	KÜLÖNBÖZŐ MISEFORMÁK.....	28
2.5.1.	<i>A koncelebrált mise</i>	28
2.5.2.	<i>Ünnepélyes mise</i>	29
2.6.	AZ ÁLDOZÁSSAL KAPCSOLATOS RENDELKEZÉSEK.....	29
2.6.1.	<i>Kézbe és nyelvre való áldoztatás</i>	29
2.6.2.	<i>Két szín alatti áldozás</i>	30
2.6.3.	<i>Napi kétszeri áldozás</i>	30
3.	AZ EUKARISZTIA TISZTELETE A MISÉN KÍVÜL	31
3.1.	MISÉN KÍVÜLI ÁLDOZTATÁS.....	31
3.2.	A SZENTSÉGIMÁDÁS.....	31
3.3.	VASÁRNAPI ISTENTISZTELET PAP TÁVOLLÉTÉBEN.....	31
	IRODALOM	32
	TARTALOMJEGYZÉK	33